

סד: ראש השנה יז: יבמות סב: נדרים כה: ב"מ סב. תוספתא פסחים א, ו; תוספתא מו"ק ב, ו; ספרא – מצורע פ' זבים פ"ט. שו"ר שכבר העיר על כך ר"צ הכהן זצ"ל בלקוטי מאמרים עמ' 81. וכן הרחיב בזה בספר מגדים חדשים שבת סד: בביריות שבתלמוד מובא ביטוי זה במקומות ספורים כלפי כמה חכמים: שמעון בן שטח (כתובות פב: קדושין טו). [וגם כלפי הוזכר שם ש'היה העולם משתומם עד שבא שמעון בן שטח והחזיר את התורה ליושנה]; רבן גמליאל [הוקנים] (עירובין קא: ומו"ק כז:); יהושע בן גמלא (ב"ב כא.); ר' חנניא בן עקיבא (שבת סג:); ר' צדוק (גדה לא.); ר' אושעיא ברבי (תגיגה ז).

דף כו

'בית שמאי סברי לה כרבי מאיר דאמר תפוס לשון ראשון, ובית הלל שסברי לה כרבי יוסי דאמר בגמר דבריו אדם נתפס'. הראשונים בארו שנידוננו אינו זהה ממש למחלוקת רבי מאיר ורבי יוסי, שהם נחלקו כששני החלקים שבדיבור סותרים זה לזה, ואילו כאן החלק השני אינו אלא מבאר את תחילת המשפט. ומכל מקום לר"מ תחילת הדברים העיקר, ולכן כשמוסיף עתה 'חוץ מאבא' אינו סותר לדיבור שאמר בתחילה 'כולכם', אבל לרבי יוסי נחשב כביטול לנדר הקודם, שאף גמר דבריו הוא העיקר (וע"ע ברא"ש, רשב"א ומאירי).

ונראה להוסיף באור לבאורם; אם ההתחלה היא עיקר הדיבור הרי משמעות המלה 'כולכם' שאומר עתה היא בדיוק אותה משמעות שאמר בנדרו, שהיא כוללת את כולם אלא שמוסיף ואומר 'חוץ מאבא' להוציא את אביו מן הכלל הזה. מה שאין כן לרבי יוסי, אין המשמעות של ההתחלה אלא בהתחשב עם סוף הדיבור, והרי זה כאילו הקדים ואמר 'חוץ מאבא – כולכם', ונמצא שמשמעות 'כולכם' היא כל מי שאינו אביו. הרי שביטל את משמעות הביטוי שנדר, כי קודם אמר 'כולכם' על כל העומדים שם, ועתה 'כולכם' – כל השאר מלבד האב. וכן בכל כיוצא בזה. השאלה אם תחילת הדברים כוללת הכל או אינה כוללת אלא כפי מה שיוצא מן הדיבור כולו.

פירוש חדש בענין 'תפוס לשון ראשון' בסוגיא – ע' בתורי"ד.

לדעת הרמב"ן, לא אמרו 'נדר שהותר מקצתו הותר כולו' אלא כשהותר ע"י שגגה או פתח, אבל לא בחרטה (ואין כן דעת הרמב"ם. ערשב"א). ויש לבאר טעם הדבר, כי חלוק התר הנדר ביסודו כשניתר על ידי פתח או ע"י חרטה; בפתח נתבטל 'מעשה' הנדר כי נחשב שהנדר נעשה בטעות, ואילו בחרטה המעשה לא בטל אלא ש'חלות' הנדר נעקרה.

וכן מורים דברי המאירי (נט עה) במה שכתב שאין מועילה שאלה על הקדשות ותרומה רק על ידי פתח אבל לא בחרטה [ואין הדבר מוסכם. עש"ך רנח, ד; מחנה אפרים הל' צדקה ה. ומסתימת דברי הרמב"ם (נדרים ד, ז) נראה לכאורה שנדר הקדש כנדרי איסור]. וטעם הדבר כנ"ל, שההתר שע"י חרטה חלוק מיסודו מהתר שע"י פתח, שהמעשה קיים ורק החלות נעקרת הלכך אין בכח החכם לעקור את חלות דיני הממונות שחלו כתוצאה מההקדש, משא"כ בפתח שמחשיב את מעשה הנדר כטעות.

ואולם מדברי הרמב"ם בהרבה מקומות מבואר שפתח וחרטה אינם שני התרים השונים ביסודם אלא הכל התר אחד הוא, ויסודו בכך שדעתו של עכשיו אינה אותה דעה שהיתה לו בשעת הנדר (מהגר"א עוזר שליט"א, שיעור מטות-מסעי תשס"ז).

ובתור"ד (כה). חידוש שנדרי שגגות של הקדש – חלים, שההקדש עלול לחול יותר מן הקונם [ושם מדבר בנודר נטיעות 'אם אינן נקצצות' בזמן שרוח סערה מאיימת לעקרום. וכתב שבנדרי איסור כגון זה מותר ובהקדש אסור. ושמא בשגגות גמורות כגון ששכח או נודע שטעה, אף בהקדש לא חל כדין טעות בהקדש].

דפים כה – כז

לג. נדר שהותר מקצתו, האם הותר כולו?

לדברי בית הלל במשנתנו, כאשר לא חל הנדר במקצתו – לא חל כלל, כגון שראה אנשים אוכלים תאנים והדירים ונמצאו ביניהם אביו ואחיו – כולם מותרים. [ולמדו בירושלמי מככל היצא מפיו יעשה – דוקא כשכולו קיים. מובא בר"ן סו. וער"ן ג:]. ובית שמאי אומרים: אביו ואחיו מותרים והשאר אסורים. כיצא בזה נחלקו במשנה להלן גבי נודר הנאה שפותחים לו בשבתות וימים טובים; בראשונה היו אומרים: אותם הימים מותרים ושאר כל הימים אסורים (וכך הם דברי רבי נתן בתוספתא לענין הנודר מן הכלכלה והיו בה בנות שוח. ולדעה זו לא נחלקו בית הלל ובית שמאי בדבר זה. ראשונים), עד שבא רבי עקיבא ולימד: נדר שהותר מקצתו הותר כולו (ואפילו לא נתחרט משאר הימים – מותר. פהרא"ש). וכן הדין כשנודר הנאה מכמה בני אדם והותר אחד מהם (ע"י חכם) – לדברי רבי עקיבא הותרו כולם.

לדברי רבה לא נחלקו אלא בכגון שאומר אילו הייתי יודע שאבא ביניכם הייתי אומר 'פלוני ופלוני אסורים ואבא מותר' (בשונה מהלשון שנדר 'כולכם'), אבל אם אומר אילו הייתי יודע הייתי אומר 'כולכם אסורים חוץ מאבא' – הכל מודים שכולם אסורים מלבד אביו (מאחר שלא שינה את לשון הנדר אלא שהוציא את אביו מן הכלל).

ולדברי רבא מחלוקתם אמורה רק באומר אילו הייתי יודע הייתי אומר 'כולכם...'/ שבית שמאי סוברים כרבי מאיר שאמר 'תפוס לשון ראשון' ותחילת דבריו של אדם עיקר והרי העמיד דבריו הראשונים, ובית הלל סוברים כרבי יוסי שאמר בגמר דבריו אדם נתפס, אבל ב'זה וזה...'. – לדברי הכל מותרים.

א. לרבה, אין הפרש אם מתחילה נדר בלשון 'כולכם' או בלשון 'זה וזה...'; אם עתה אומר שאילו

היה יודע היה משנה הלשון – מחלוקת, ואם מעמיד לשונו – לדברי הכל לא הותר (ראשונים).

וע' קר"א שצדד בדעת רש"י שמפרט לכלל אינו שינוי.

ולרבה – נחלקו הראשונים; לדעת הרשב"א והר"ן והמאירי, הדבר תלוי אם משנה הלשון או מעמיד, שבמשנה – הותר כולו לכו"ע, ובמעמיד – מחלוקת. ולהרא"ש והתוספות הדבר תלוי רק בלשון שבשעת ההתרה; אם עתה היה אומר 'כולכם... חוץ' – לב"ש אסור מפני שתופסים לשון ראשון ולא נחשב שהותר הנדר, ואם אומר בלשון 'זה וזה' – לדברי הכל הותר כולו.

וע"ע בתור"ד דרכים נוספות במהלך הסוגיא.

ב. אם הלך מכאן וכד' שאינו אומר כיצד היה נודר, אם היה מעמיד לשונו או משנה, לדעת

הרשב"א כיון שלא היפך דבריו – לשון הנדר נשארה על עמדה. ואילו המאירי צדד שדוקא אם העמיד דבריו הראשונים אמרו שלא הותר כולו, אבל בסתם – הותר כולו. (וכ"כ הלח"מ ודקדק כן בלשון הרמב"ם. ובקר"א הקשה על דבריו מדברי הרשב"א. ואולם כבר מצינו דעה זו בראשונים כאמור).

ואם אסר שני דברים [שלא היו לפניו. וע' שו"ת מהנ"א שבועות ט ובהגהות רעק"א] באופן שהזכיר שניהם והותר האחד, נסתפק הרא"ש האם זה כמשנה או כמעמיד. ובקרן אורה צדד בדעת